ДУЙШЕНОВ Э.Д.
Ж. Баласагын атындагы КУУ, Бишкек
DUISHENOV E.D
J. Balasagyn KNU, Bishkek

ДААНЫШМАНДЫКТЫН БАШАТЫ ЫЙМАНДА

Вера - источник мудрости

Faith is the source of wisdom

Дуйненун тузулушунун квп турдуулугу жана татаалдыгы, бир-бири менен байланышы, айланышы, коолдугу, кубулуштардын гармониясы, ички тузулуштврдун логикалык закон ченемдуулукту, жансыз матерянын баш аламан кыймылынын натыйжасы деп бутум чыгаруу, акыл таразасына сыйбайт жана даанышмандуулуктун жобоолоруна карама-каршы келет.

Дуйненун бутундугунун тузулушунун керемети, акыл-эсти сырткы себебтердин бар экендигине жетелейт. Мына ушул багытта физика илими бут ааламды жаратуучу Улуу куч бар экендигине эч кумвн жоктугуна акыл-эсти ынандыра турган логикалык тузулуш системасы менен таанышалык.

Физика «грек» сезу кыргызча «жаратылыш» дегенди тушундурет. Мына ушул тушунуке терец ой жугуртсек, анализдесек, «жаратылыш» деген тушунуктен «Жараткан» же «Жаратуучу» бар деген тыянакка келебиз.

Экинчиси «Жаратылыш тушунугу фшософияда «материя» тушунугу менен белгиленет. Материя-бул объективдуу реалдуулуктарды чындыктарды белгилввчу философиялык категория. Илимде матерянын жашоо формасы эки турдв берилет. Биринчиси Заттык формада. Зат бул биздин сезуу вргаңизмдер аркылуу туюлуучу (квз, кулак, тил, мурун, дене ж.б.) реалдуу чындыктардын жыйындысы. Экинчиси талаа формасында, талаага аныктама берсек: талаа бул сезуу органдар менен туздвн-туз кабыл алалбаган, реалдуу жана кереметтуу (кайып) чындыктардын философиялык категориясы.

Эми зат деген тушунукту терец, изилдеп, анализдесек, атом жана анын тузулушунен баштап, бут галактикадагы заттарды тузуучу Улуу Зат бар деген жыйынтыкка келебиз. Бул улуу зат-жараткандын аты. Зат-тушунугу араб тилинен которгондо «Ээси» дегенди тушундурет. Андан ары талаа тушунугуне токтолсок жана ага кыскача аныктыма берсек; жогоркуда айтылгындай (кайып) чындыктардын категориясына кирет. Мындан талаанын касиеттин тушунуу учун, тажырыйба аркылуу терен изилдееге болот. Мисалы: гравитациялык талаа, электр талаасы, магнит талаасы, ядролук талаа ж. б. Демек талаа тушунугу бул «керемет сырдуу» тушунуктердун эц уцгулуусу, анын табуу же касиетин уйренуу аны адамзат колдонуу учун, жаны технологиялык информациялык жабдуулар (машиналар) тузулуп жатат. Мындай керемет талаалардын бар экендигине азыркы учурда эчким кумен санабайт.

Анда ушул «керемет сырдуу» талаалардын «Ээси» болгон Жаратуучуга чыгыш учун, адамзатта миц-миц деген тажырыйба, топтолгон, ал тажырыйба терелгенден баштан, елгенге чейин, коз алдында турат. Эмне учун бул чындыктан адамзат тайсалдап, кермексенге салып алаксыйт? Акырет кыямат кунунен баштан тубелукке созулчу экинчи жашоо б.а кайра тирилуу эсеп кысап беруу елгенден кийин кайра тирилуу жана бул жашоодо жасаган иштерине эсеп кысабын беруу адамзаттын акылын айран кылган эц маанилуу маселелердин бири болуп эсептелет. Бирок адамга таандык таза адеп ахлактыкты сактай билбеген б.а адал арамды сооп кунеену жакшы жаманды ж.б категорияларды ажыраткысы келбеген инсандардын тобу буну кандайдыр бир мааниде акылга топ келбеген кубулуш деп эсептешет. Негизинен ар бир кубулуш бул чындыктын тууралыгын кыйыр турде чагылдырып жарыялап турса да кээ бир инсандар езумчулдугуне кайдыгерлигине ишенимсиздигине таянып уккусу келбейт. Ошондуктан кишилердин тобу акырет тууралуу сез болсо укмаксан болуп этиятсыздыкка жол берип жатат. Куран Каримде (40:59) мындай аяттар бар:
«Кыямат куну сезсуз келет мында шек жок. Бирок инсандардын кебу буга ишенишпейт.»
Ишенбеечулуктун себептерине кыскача токтололу:

1. Бул дуйнену жанындай жакшы кеpуп ага бут дуйнесу менен туткун болуу.
2. Напсисинин кумарлануусунун кулу болуу

3. Текеберчилик кайдыгерлик бой кетеруу жана езумчулдук.
Ошондуктан бул дуйнеге гана байланып калуу инсандын елуп кайра
тирилуусун унуттурат. Куран Каримдин (6:130) аятында мындай деп
айтылат:

«Аларды дуйне жашоосу алдайт» бул дуйнедегу жашоого биротоло туткундалып акыл парасатын алаксытып макулук жашоосуна айландырат. Эсеп беруунун кутулуу сезиминде езун езу кенул жубатып

кайдыгерликтин сазына батат. Ыйык кабарлар тууралуу укса да «булар байыркылардын жомогу деп сандырак ойлорго батат» текеберчилик инсанды сокур кылат ейдесунуп кееденун кетеруп башкаларды тушунгусу келбей езунукун гана туура деп эсептейт. Куран Каримдин Нахл суреесунде (16:22) мынтип айтат:

«Акыретке ишенбегендердин журегу чындыкты тегундейт алар текеберчилер». Эзуцдун кандайча кылдаттык менен жаралганынды андап билчи акыл жугуртчу кайра тирилуугв сенде эч кумвн калбайт. Кайра тирилууну акылына сыйдыра албагандарга карата мисал кургап калган «влук» жерди жамгыр суусу менен жандандырып туркун всумдуктвр дуйнвсун кврпкунв чыгарып жатпайбы. Ар бир жазда сансыз кайра тирилуу болуп жатканын кврбвйсунврбу? Ошол кубулуштарды квруп ошол сыяктуу эле биз да кайра тирилебиз Курани Карим Рум сурввсунун «30:50» аятында мындай дейт: «Ал Аллах албетте влуктврду тирилтет. Ал бардыгына кудуреттуу».

Адам баласынын рухунда уйуп жаткан тубвлук жашасам деген арзуу - бул акыреттин бар экендигинин далили. Элумдвн адамдардын коркуусу тубвлук жашоого болгон умтулуусунан келип чыгат. Ар бир адам влгвндвн кийин жок болуп кеттууну каалабайт утурумдук жашоо учун келбегендигин тескерисинче тубвлуктуу бир аалам учун жаратылгандыгын дээринде сезет. Бул сезим утурумдук жашоонун артынан тубвлуктуу жашоонун болушун каалайт. Чынында эц «жаман» абалда тируу болуу таза жок болуп калуудан жакшы. Тубвлук жашоону квксвв адамдардын рухунда жашайт - бул втв кучтуу сезим. Бул сезим туюм адамдардын жаралышы менен кошо жаралган ажырагыс касиети. Демек бул дуйнвдв моокумун рахат сезимдерин канаатандыра албайт. Анда адам баласы аны башка бир ааламда созсуз табат. Адам баласынын вмуру тврвлуу менен башталып влум менен бутвт деп бутум чыгарыш маанисиз максатсыз эч бир даанышмандыктын жоболоруна туура келбейт. Демек влум адам вмурунун биротоло бутушу эмес. Башка ааламда жашоонун башталышы.

«Акырет» «Кыямат» тууралу кабары жок канча деген инсандар бар, билсе да терец ойлобой «тоготпой», бара квр вбуз дегендер канча? Белгилуу физик Кельвин айтат: «Эгерде терец акыл жугуртсек, кересунер, илим Кудуреттин бар экенине алып чыгат».

Эйнштейндин айтуусу боюнча илим динден ажырап енугуусу мумкун эмес, терец ишеним болмоюнча чыныгы илимпоз болушуна ишене албайм, кудайсыз илим ал илим эмес (Einstein Science, Philosophy and Religion: A Sympho-in,1941 Ch 13).

Ишеним жана ишенбеечулук-бул инсандын Рух дуйнесунун эки абалы. Бул эки тушунуктун ортосунда чексиз терец айрыма жатат. Шарттуу турде ишеними бар инсандарды-адамдар, ал эми ишенбеечу инсандарды-кишилер деп атайлы. Адамдар, ишеним-ыйманды туу тутуп жашагандар, Адам-Атадан бери асыл-наркты, адеп-ахылактыкты, ыйман ишенимге тарбияланган системалуу жашоону уюштуруп, муундан-муунга, квенербес баалуулукту сактап, атадан балага, энеден кызына берилген мамилелердин мыйзамдарынын жыйындысынан турат. Демек мындан ар бир коомдун, ал эмес ар бир уй-булвнун ыймандуулуктукка негизделген билимканасы иштейт. Ыймандуулук билим канасынан азыктанбаган коомдун мучелеру ыплас керунуштерден эч качан арыла албайт. Кепчулук батыш елкелерде Адам-Атанын ысмы менен байланыштуу философия жок. Ошондуктан аларга Адамкерчилик деген тушунук еен учурайт жана колдунулбайт. Алардын енугуусу ыймансыздыкка негизделгендиктен келечеги шектуу жана ишинимсиз. Азыркы биз жашаган коомдук цивилизация, кишиликтуу цивилизация дейт (С.Жорупбеков «Кыргыз Ким?», Б.2003ж.)

Кишиликтуу цивилизациялык жашоодо, инсандар-адамдык же «адамкерчиликтик» жашоодон туп тамыры менен айрылмаланат.

Кишилер ыймандуу эмес, журуш-турушка кенуп, эмне арам, эмне адал экенин андыбайт. Жашоо турмушубузда керуп жаткандай таза-кооз кийинишкен, суйлегенде текебирленип, ездеруне эч кимди тецебей, билиминин жогорку экенине бааланып езунун кишичилик сапатына сыймыктанып, «адам» экенин же адамкерчилик сапатын унутуп калат. Окмуштуу (А.Тоинби)

изилдеесу боюнча 21 цивилизация жашаса дагы алар кишиликтуу маданиятта жашагандыгын тарых далилдейт. Бул деген кишиликтуу маданияттын енугушу (М.Шаханов) пикири боюнча адашкан енугуу болуп эсептелет. Бирок тарыхтын чындыгы керсеткендей 1438 жылдан берки мезгилде ишеним-ыймануулукка негизделген елкелер гулдеп есуп жатканы буга далил.
Эртенки келечегибиз болгон жаш муундарды ишеним-ыйманга тарбиялап жана азыктандырсак даамду да татуу да болгон мемесун тез эле алабыз. Керецгу болсо кымыз ачыйт, булак болсо дайра жаралат. Демек Адам-Атадан бери кеенербес чындыкты, акыйкаттыкты, насыя-наркты, насипибизди тундуруп-сицирген ыйман-ишенимге суугарылган, муундарды тарбияланмайынча коомдук тузулуу туцгуюктан чыгарууга мумкун эмес. Адам Жаратылыштан бийик болсун деп, акыл жана тил берген, адил журер бекен деп Ыйман, амал, дин берген. Адамкерчилик системалдуу калыптанган, жашоонун эчен деген электеринен текшерилип

еткен, укумдан-тукумга, атадан балага, энеден кызга берилген мемилелердин асыл-берметгердин баалулугунан куралган. Жарык нурунун касиеттин, призма аркылуу еткенде кооз бир-биринен туру-тусу менен айрымаланган керемет жети туске боёлот. Жарык нуру толкундук жана кванттык касиетке ээ, бул касиет дуализм деп аталат.

Акыл эс берилегн адам баласынын кепчулугу ага багынып кызмат етеген кемелтиги толбой ыраазы болбой айлана чейрену булгап ыймандуулук жоболорунан алыстап езун эч качан бактылуу кылалбайт. Ал езунун бул жашоодо баары бир ойдогудай емур суруп жашай албай кыйналат. Коп нерсени эцсейт бирок эцсегенине жетпейт. Натыйжада жашоодон умут узе жаздайт. Каниет кылуунун жолун издебей кер напсинин кулу болуп миц турдуу азгырыкта елум чындыгын биротоло унутат. Айрыкча жан дуйнесу жабыркаган оор кейгейлер кебеюп кайсы багытты карай бараарын билбей акылы айран «мээси сузме» болгон келечегинен умут узген жандар пайда болду. Ошондуктан адам акылы чече албаган табышмактын сыры ыймандуулукта. Ар ким езунун жасаган технологиясын жакшы билет. Адам баласы да езун езу жасабагандыгы талашсыз. Демек аны жаратылыштан сырткары кудуреттуу куч жараткан. Адам баласы учун эмне керек. Кайда бараарын максатын сезим туюмдар аркылуу дуйнену таанып билуу зарылдыгын «Жараткан» билет. Ошондуктан Жаратkандын «сыйлуу коногун» эмне болсоц ошо бол деп калтыруу мумкун эмес. Адамзат улуу жаратуучуга баш ийген жана ыймандуулук эрежесин толук аткарганда ар турдуу материалдык моралдык туткунунан кутулуп акыл эс тарабынан нагыз боштондукка чыгып кимдир бирееден коркпой журегун ыймандуулук менен толук эркиндикте ырахат тартуулап емур сурет. Ыйман болгондо гана адамзаттын жан дуйнесу рахат таап бир бийиктиктен башка бийиктикке которулуп нурдуу жашайт.

Ыйман адамды физикалык тар чейреден материалдык жашоонун туткунунан куткарып чексиз аалам менен айкалыштырып адамдын акыл эсинин ажарын ачып кецдей калган бoштукту адал сооп иштер менен толтурат. Ырахат нуруна белейт. Ыйман адамды айлана чейре менен жана коомдун мучелерунун ез ара мамилелерине данакер болуп адамдын кадыр баркын кетеруп жаркыраган маанай тартуулайт. Миц туркун сыноолорго жалтанбастан кайра куч кубат берет. Ыйманга сугарылган адам эркине эрк кошулуп дуйне таануусун кенейтип жашоого умтултат. Ыймандуу адам езуне каршы уюштурулган кылмышка жоомарттык менен карап кечиримдуу болот. Ыймандуу адам езуне келген зыяндарды езунун кетирген кемчилиги жана кунеелерунун салымы экендигин мойнуна алат.

Курани Каримдин Шуара суресу (42:31) МЫНДАЙ АЙТЫЛАТ: «Башынарга келген ар бир жамандык кунеелеруцер себепкер». Кунеесун сезген адам еч алуудан ечугууден касташуудан кутулуусу жецил болот. Жыйынтыктап айтканда ыймандуу жашоо эки дуйнеде тец бактылуу жашоонун кепилдиги болот.

Адам баласы физикалык телодон жана руханый байлыктан куралган. Ислам окуусу аркылуу акыл-эстин призмасынан, акыл парасат жугуртуп изилдесек, жан дуйного ырахат тартуулаган керемет жашоону сезесиц Адамзаттын кылымдар бою эцсеген жашоосу Ислам окуусу аркылуу гана турмушка ашат. Ислам окуусу жети принципке таянат. Ал ыймандуулук деп аталат. Ыймандуулуктун жети туркугуне таянбаган коомдун мучелерун руханый байлыктары кемип жакырланып жоголуп системалуу эмес кишичилик цивилизацияга жетелейт, натыйжыда бул коомдун келечеги арсар болот.

Коом тынчтыкта, барчылыкта жашоо учун, коомдун мучелеру. вздеру терец урматтап сыйлаган жана коомдун мучелеруне жогорку пайызда(гарантия) кепилдик берген мыйзам биздин жашообуздун мацызы болу керек. Ушул туйундуу - табышмактуу мыйзамды чечууге ишиним - ыйманды жана акылды колдонуп керелу. XX - кылымдын жылдарында тарбия тушунугу ото кецири колдонулуп, бирок коом каалагандай берекелуу мемесун бере албады, анын себеби болуп тарбия турган пайдубалдын жоктугу, калпсыздыгы эсептелет. Тарбия тушунугу ото келемдуу тушунук анын (жакшы жаманын) ж.б. ажыраттуу коомдун мучелерунун кеп касиеттерине (билимине, кайдигерлигине, жалкоолугуна, текебрлигине ж.б.) байланыштуу. Ошол себептерден «бактысыздыктын» сазына батып, убакыт, мейкиндиктен, акыл-эстен четтеген абалга дуушар болот да тунгуякка кептелип, жашоонун максаты эмне экенин ацдабай калат. Ар бир коомдун мучесу жашоо максаттын, аныктоо тузден-туз ыйман- ишенимине байланыштуу. Бул суроого жооп табуу учун уч суроого жооп издейли.

-Адам жана биз кайдан жаралдык?

-Жаралуунун адамзат учун максаты эмнеде?

-Андан кийин (елгенден кийин) эмне болобуз?

Бул суроонун жообун ар ким ар кандай чечмелейт, анын баалулугу, аны ишеним-ыйманына байланыштуу аныкталат. Ушул жерде белгилеп баса керсетуучу жагдай адамзат езуне-езу тузген мыйзам, ереже, жоболор, керсетмелер, жашоо турмушта кеп карама-каршылыктарды жаратат. Ошондуктан буткул адамзатка тиешелуу болгон-биздин Жараткандын кудуреттуу ар бир коом учун атыйын мыйзам (инструкция)

пайгамбарлар жиберилип турган. Алибетге адамзатгын кулк-мунезун, адеп ахылыктыгын, кучтуу же алсыз экендигин толук билуучу-бир гана Аллах. Демек Аллахтын жиберген ереже-мыйзамы менен жашоо жогорку коюлган суроолорго жооп берип, эки дуйнеде тец бактылуу жашоонун гарантиясы болот - ал Аллах.

Ыйман-ишеним бир Аллаха ишенуу. Бул улутубуздун сыймыгы болгон «Манас» эпосунда Манасты Исламга чакыруудагы эпизодко токтололу:

Кызыр Илияс деген бар,
Сизди кырк кунден бери издеди
Кырк чилтен деген биз-деди
Биздер тутуп журебуз
Бир кудаанын буюругун
Кубаттуу болор тирлигин
Кудаанын билген бирдигин
Кербей туруп ынанып Кенулдун чыгар
кирдигин
Барбедигер бир Алла
Бар! - деп, билгиц ката жок
Туудурду дебе, ата жок

Туш келишер неме жок
Тууй турган эне жок
Туш келишер неме жок
Эзге тууган-урук жок
9зунен белек улук жок
вкумунечарга жок
9зу бар анда бала жок
Эзунун башка даана жок
Мында «Ихлас»-суруусу айтылат.
Эгер амир кылса асман жер.
Бир мистеге толбогон.
Болсо сенде дил-деди
Болжоп акты бил деди.
Ак Ислам динине.
Азбай балам кир! деди (Манас эпосу. Сагынбайдан)

С.Мусаевдин ырастоосу боюнча (Манас 1 китеп, 1978ж) Ислам динине байланыштуу, Манастын Мекеге барышы ж.б. окуялар атайын алынып салынган. Бул вариантты кыскартуу «терс» корунушту алып салуу деп тушунбостон Сагынбай кандай айткан болсо жаап жашырбай Эгемендуу кыргыз элибизге толук варианттын сунуш кылуу тил жана адабият Институтунун «Манас» секторунун эц ыйык милдетеринин бири. Ал учурда цензура бар болгондуктан жогоркудай жаап жашыруу болуусу толук ыктымал.

Манастын Ислам Динин угуттее бул Кыргыз руханый байлыгынын жаны ачылышы катырында карообуз керек. Кыргыз эли езунен «Манас»-ындагы системалуу тушунуктердун керемет кудурети артылып, ар бир сезу алтындай уютулуп. Улуу Кыргыз сез казынасын жараткан, кунуна баа жеткис мындай угуттее адеп-ахлыктын, айкелдуктун, ишеним-ыйманга ынандырып-Бир Аллаха ишенуу биздин руханый байлыгыбыз болгон «Манас» эпосунда айтылгандыктан, ал биздин журтчулуктун эн аздектелген казынасы болуу керек. Эгерде коньюнктуралык бетен адаттар менен жогоркудай айтылган бурмалоо аркылуу, булганып журуп олтурса, кыргыз Манастын айкелдугунен кол жууп калары шексиз.

Лдабияттар

1. Тандалган хадистер. Бишкек, 2014ж., 560 - бет.
2. Исламда илим жана билим. I Республикалык симпозиум. Бишкек, 2013ж., 18 - бет.
3. Ислам негиздери. Ыйман белугу 1., Бишкек 2013ж., 256 - бет.